

Kamil Niewiński

Urząd Miejski w Białymstoku
e-mail: kamilnwnsk18@gmail.com

ORCID 0000-0002-1752-2871

DOI: 10.15290/mhi.2019.18.02.10

Odbudowa sądownictwa powszechnego w świetle protokołu z konferencji odbytej 14 września 1944 r. w Białymstoku z udziałem delegacji Resortu Sprawiedliwości PKWN

ABSTRAKT

Publikacja ma na celu zaprezentowanie protokołu z konferencji odbytej 16 września 1944 r. w Białymstoku na temat zorganizowania sądownictwa powszechnego. W konferencji udział wzięli ocaleli białostoccy prawnicy oraz delegacja Resortu Sprawiedliwości Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Zapoczątkowała ona odbudowę Sądu Okręgowego w Białymstoku. Protokół ukazuje problemy, jakie napotymano przy odbudowie białostockiego sądownictwa. Miały one jednak charakter powszechny. Dotyczyły głównie znalezienia odpowiednich siedzib dla sądów, wyposażenia lokali i zapewnienia sędziom podstawowych narzędzi pracy oraz uzupełnienia wakatów na stanowiskach sędziowskich. Dokument prezentuje ponadto praktykę działania Resortu Sprawiedliwości wykraczającą poza ramy prawne, w szczególności w zakresie obsadzania stanowisk sędziowskich. Ukazuje także propagandowe znaczenie organizacji tego typu konferencji i próby ukrycia faktycznych intencji władz, przez składanie fałszywych zapewnień, iż przyszłe reformy zmierzać miały do demokratyzacji i zwiększania niezależności sądownictwa.

ABSTRACT

Reconstruction of the common judiciary in the light of the minutes of the conference held on September 14, 1944 in Białystok, with the participation of the delegation of the Ministry of Justice of the Polish Committee of National Liberation

The publication aims to present the protocol of the conference held on September 16, 1944 in Białystok on the organization of the common judiciary. Conference participants were surviving lawyers from Białystok and a delegation of the Ministry of Justice of the Polish Committee of National Liberation. It initiated the reconstruction of the District Court in Białystok. This document shows the problems encountered in the reconstruction of the Białystok judiciary. However, they were universal. The problems mainly concerned finding suitable seats for courts, equipping premises and providing basic work tools for judges, as well as filling vacancies in judicial positions. In addition, it presents the practice of the Ministry of Justice's activities going beyond the legal framework, in particular in the area of staffing judges. It also shows the propaganda significance of organizing this type of conference. Attempts were made to hide the real intentions of the authorities by making false assurances that future reforms were aimed at democratizing and increasing the independence of the judiciary.

Słowa kluczowe: Białystok, konferencja, sądy powszechne, resort sprawiedliwości, niezawisłość sędziowska

Key words: Białystok, conference, common courts, Ministry of Justice, judicial independence

Wprowadzenie

Latem 1944 r. Armia Czerwona wkroczyła na Podkarpacie, Lubelszczyznę i Białostocczyznę wypierając Niemców. W Lublinie zainstalowany został Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej:PKWN), który stał się centralnym ośrodkiem władzy administracyjnej na terenach Polski, wyposażonym również w szerokie kompetencje prawodawcze (prawo wydawania dekretów z mocą ustawy). Powołano do życia także namiastkę parlamentu w postaci Krajowej Rady Narodowej (dalej: KRN). Przewodniczący, a od 1945 r. Prezydent KRN przejmował prerogatywy przysługujące z mocy konstytucji marcowej z 1921 r.¹, uznanej

¹ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 44, poz. 267).

za obowiązującą, Prezydentowi Rzeczypospolitej. Zainstalowane na wyzwalanych terytoriach organy władzy były opanowane przez polskich działaczy tzw. ruchu komunistycznego, uległych wobec dyrektyw płynących z Moskwy². Palącym problemem, przed którym stanęły, była organizacja sądownictwa powszechnego. Zadanie to powierzone zostało zastępcy kierownika Resortu Sprawiedliwości PKWN Leonowi Chajnowi, który był jego faktycznym kierownikiem³.

Pierwsze sądy uruchamiane były przez delegatów PKWN na obszary poszczególnych województw. Tak było w przypadku Sądu Grodzkiego w Białymstoku powołanego zarządzeniem mjr Leonarda Borkowicza z 18 sierpnia 1944 r. Później sprawą zajęli się delegowani pracownicy Resortu Sprawiedliwości, którzy organizowali konferencje inicjujące odbudowę sądownictwa w wyzwalanych miastach⁴. Konferencja taka miała miejsce w Białymstoku w dniu 16 września 1944 r., zainicjowała ona odbudowę Sądu Okręgowego w Białymstoku, a protokół z niej został zaprezentowany poniżej⁵.

Dokument ten pozwala częściowo zrekonstruować przebieg wydarzeń związanych z odbudową sądownictwa powszechnego w Białymstoku. Dzięki sprawozdaniu złożonemu na konferencji przez sędziego Wiktora Popławskiego, który pełnił obowiązki kierownika funkcjonującego już od blisko miesiąca Sądu Grodzkiego w Białymstoku, dowiadujemy się o ogromie problemów, jakie pojawiły się przy odbudowie sądownictwa. Szczegółowo referowane przez sędziego Popławskiego braki w wyposażeniu i w zakresie dostępu do podstawowych narzędzi pracy były powszechnym problemem. W Białymstoku główną przeszkodą w sprawnym zorganizowaniu pracy uruchamianych sądów stanowił brak odpowiedniej siedziby oraz dostatecznej liczby wykwalifikowanych prawników.

Pierwszy problem mógł zostać rozwiązany dzięki odzyskaniu na potrzeby sądownictwa przedwojennej siedziby Sądu Grodzkiego i Sądu Okręgowego

² A.L. Sowa, *Wielka historia Polski. Od drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001)*, t. 10, Kraków 2001, s. 9-12; idem, *Historia Polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 26-28.

³ Formalnie kierownikiem Resortu Sprawiedliwości do 1945 r. był lewicowy działacz ludowy Jan Czechowski. Od 1945 r. funkcję ministra sprawiedliwości w Rządzie Tymczasowym objął Edmund Zalewski. Obydwaj ministrowie nie byli jednak prawnikami i piastowali te funkcje z przyczyn politycznych. Dlatego faktycznie za funkcjonowanie resortu i odbudowę sądownictwa w pierwszych latach powojennych odpowiedzialny był prawnik Leon Chajn. Zachował on w resorcie decydujący głos w sprawach ustroju i organizacji sądownictwa do końca pełnienia funkcji wiceministra, a potem podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości, a więc do stycznia 1949 r. Nawet po objęciu funkcji ministra sprawiedliwości przez prawnika cywilistę Henryka Świątkowskiego w połowie 1945 r.

⁴ Na początku 1945 r. sformowane zostały w tym celu trzy grupy operacyjne Resortu Sprawiedliwości PKWN, które podążały tuż za linią frontu. G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002, s. 94-101.

⁵ *Protokół konferencji w sprawie zorganizowania wymiaru sprawiedliwości w okręgu Sądu Okręgowego w Białymstoku, przeprowadzonej w dniu 16 września 1944 r. w lokalu Sądu Grodzkiego w Białymstoku, z udziałem delegatów Resortu Sprawiedliwości*, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), 579 Biuro Prezydyjne KRN, sygn. 151, k. 2-4.

w Białymstoku przy ul. Mickiewicza 5, zajętej na potrzeby szpitala wojskowego. Kwestia ta została podniesiona na konferencji przez sędziego Popławskiego, zaś zastępca kierownika Resortu Sprawiedliwości Leon Chajn zobowiązał się – jak czytamy w protokole – do podjęcia starań w tym kierunku. Działania rzeczywiście zostały podjęte⁶, jednak nie odniosły one oczekiwanego skutku. Dawna siedziba białostockich sądów, po zwolnieniu jej przez Armię Czerwoną, została przekazana na potrzeby Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, co dodatkowo obrazuje, iż ta instytucja była zdecydowanie ważniejsza dla władz niż sądy.

Problemy lokalowe białostockich sądów rozwiązane zostały dopiero pod koniec lat pięćdziesiątych, kiedy do użytku oddano nową siedzibę przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 1. Do tego czasu Sąd Grodzki oraz Sąd Okręgowy w Białymstoku, a od 1951 r. Sąd Powiatowy i Sąd Wojewódzki, były często relokowane, głównie ze względu na brak budynku, który miałby lokale dostosowane do odbywania posiedzeń sądowych.

Problemy kadrowe białostockich sądów nie zostały rozwiązane praktycznie do końca lat czterdziestych. W latach 1944-1946 sytuacja była wręcz katastrofalna. Zastępca kierownika Resortu Sprawiedliwości PKWN Leon Chajn wskazywał w piśmie z 22 sierpnia 1944 r., iż Białystok został „ogłocony z sił prawniczych”⁷. Dlatego na wrześniowej konferencji, wraz z delegacją resortową, pojawili się w Białymstoku sędziowie Jan Lisiecki i Józef Ziemowit Adamczyk oraz prokuratorzy Andrzej Mieczysław Joel i Kazimierz Surowiński, którzy mieli wzmocnić kadrowo białostockie sądy. Nie rozwiązało to jednak problemu. Jeszcze przez cały rok 1945 Sąd Okręgowy w Białymstoku miał kłopot ze skompletowaniem trzyosobowego składu orzekającego. Sytuacja uległa poprawie w 1947 r. Białostocki Sąd Okręgowy wzmocniło kilku przedwojennych sędziów, m.in. Antoni Borejko i Józef Siawciłło, którzy zostali przewodniczącymi wydziałów – odpowiednio karnego i cywilnego, Czesław Pawski, Stefan Tobolczyk, Oskar Wińcza, a także ocaleni przedwojenni sędziowie Sądu Okręgowego w Białymstoku Henryk Kownacki i Stanisław Olecki. Związali się oni na dłużej z Białymstokiem. Sąd Grodzki wzmocnili zaś młodzi sędziowie, m.in. Stanisław Łopatecki, Wanda Wenclik, czy Mikołaj Mokrauz, który już w 1948 r. awansował do Sądu Okręgowego.

Prezentowany dokument pokazuje również, jak od strony praktycznej przedstawiała się sprawa obsady stanowisk sędziowskich w warunkach powojennej odbudowy sądownictwa powszechnego. Kierownictwo Resortu Sprawiedliwości czyniło to z pominięciem obowiązujących procedur. Na organizowanych kon-

⁶ *Memoriał w sprawie zwolnienia lokali sądowych zajętych przez wojsko radzieckie z 28 października 1944 r.*, AAN, 185 PKWN, sygn. IX/5 (mkf 24252), k. 140-142.

⁷ *Pismo Nr 54/44 z dnia 22 sierpnia 1944 r. Zastępcy Kierownika Resortu Sprawiedliwości*, AAN, 185 PKWN, sygn. I/71 (mkf 24116), k. 1.

ferencjach, takich jak omawiana konferencja w Białymstoku, szef delegacji resortowej, w późniejszym okresie tzw. grupy operacyjnej, wyznaczał pełniących obowiązki kierowników sądów, odpowiedzialnych za ich uruchomienie oraz w miarę możliwości obsadzał wstępnie stanowiska sędziowskie⁸. Delegowani przedstawiciele Resortu Sprawiedliwości czynili to na podstawie upoważnień, wydanych przez osoby do tego nieuprawnione, tj. Przewodniczącego PKWN, potem premiera Rządu Tymczasowego Edwarda Osóbkę-Morawskiego lub Kierownika Resortu Sprawiedliwości, do końca 1944 r. był nim działacz komunistyczno-ludowy Jan Czechowski⁹. Z oficjalnymi wnioskami o mianowanie na stanowiska sędziowskie z datą wsteczną kierownictwo Resortu Sprawiedliwości występowało do Przewodniczącego/Prezydenta KRN po kilku tygodniach¹⁰. Sytuację tę można było zrozumieć i tłumaczyć nadzwyczajnymi warunkami wciąż toczących się działań wojennych. Jednak w drugim kwartale 1945 r. kierownictwo Resortu Sprawiedliwości zaprzestało przekazywania wniosków o mianowanie sędziów do Prezydenta KRN. W czerwcu 1945 r. w sprawie samowoli Resortu Sprawiedliwości interweniował Naczelnik Wydziału Prawnego Biura Prezydyjального KRN Bolesław Walawski¹¹. Skarga odniosła skutek, gdyż od tego momentu do KRN ponownie zaczęły wpływać regularnie wnioski Ministerstwa Sprawiedliwości. Jednak praktyka obsadzania stanowisk sędziowskich z pominięciem Prezydenta KRN nie ustała. Wnioski o mianowanie na stanowiska sędziowskie z mocą wsteczną (od miesiąca do nawet 2 lat wstecz) pojawiały się jeszcze w początkach 1947 r. Prezydent KRN wszystkie te wnioski jednak zatwierdzał¹².

Protokół z białostockiej konferencji ukazuje ponadto cel propagandowy jej zorganizowania. Zastępca kierownika Resortu Sprawiedliwości PKWN Leon Chajm zapewniał zebranych o „szczerych” intencjach władz. „Oświadczył, że (...) zmiany na przyszłość mają iść w kierunku demokratyzacji życia prawniczego na płaszczyźnie manifestu P.K.W.N. Ustrój sądownictwa i adwokatury będzie zmieniony w sensie większej niezawisłości tych czynników. Urzędy sędziowskie mają być piastowane przez osoby o pełnych kwalifikacjach”¹³.

⁸ Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości do Prezesa Rady Ministrów z dnia 9 stycznia 1945 r. o utworzeniu grup operacyjnych oraz *Instrukcja dla grup operacyjnych Ministerstwa Sprawiedliwości*, [w:] AAN, 290 Urząd Rady Ministrów, sygn. 5/26, k. 1-6.

⁹ Upoważnienia do tymczasowego obsadzania stanowisk sędziowskich [w:] AAN, 185 PKWN, sygn. IX/17, k. 3.

¹⁰ Zob. wnioski i nominacje od listopada 1944 r. do lutego 1945 r. AAN, 579 Biuro Prezydyjne KRN, sygn. 151, k. 12-14 oraz sygn. 266, k. 1-13 i 17-19.

¹¹ Zapisek urzędowy [w:] AAN, 579 Biuro Prezydyjne KRN, sygn. 151, k. 49.

¹² Wnioski i nominacje z lat 1945-1946, AAN, 579 Biuro Prezydyjne KRN, sygn. 266, k. 41-50, 61-66, 86-87 i 91-92 oraz sygn. 363, k. 1-17, 23-29, 34-46, 53-59, 89-91, 99-120, 124-133, 136-139, 150-151 i 155-156.

¹³ *Protokół konferencji w sprawie zorganizowania wymiaru sprawiedliwości w okręgu Sądu Okręgowego w Białymstoku, przeprowadzonej w dniu 16 września 1944 r. w lokalu Sądu Grodzkiego w Białymstoku, z udziałem delegatów Resortu Sprawiedliwości*, AAN, 579 Biuro Prezydyjne KRN, sygn. 151, k. 4.

Działania władz szybko jednak zweryfikowały prawdziwość tych zapewnień. Już w marcu 1945 r. ograniczona została niezawisłość sędziowska. Władze starały się zwerbować wśród sędziów jak najliczniejszą grupę zwolenników wprowadzanego ustroju „demokracji ludowej”. Zniesiony został zakaz przynależności sędziów do partii politycznych¹⁴. Władze oczekiwały masowego wstępowania sędziów do Polskiej Partii Robotniczej, przekształconej w grudniu 1948 r. w Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą, lub do stronnictw zależnych. Każdy kolejny akt normatywny był dalszym krokiem ku złamaniu niezależności sądów. Dekretem z dnia 22 stycznia 1946 r. o wyjątkowym dopuszczaniu do obejmowania stanowisk sędziowskich, prokuratorskich i notarialnych oraz do wpisywania na listę adwokatów (Dz. U. nr 4, poz. 33) władze zniosły obowiązek posiadania odpowiednich, wysokich kwalifikacji merytorycznych do zajmowania stanowiska sędziego, prokuratora, adwokata i notariusza. Kilka miesięcy później dekretem z dnia 14 maja 1946 r. o tymczasowym uregulowaniu stosunku służbowego funkcjonariuszów państwowych (Dz. U. nr 22, poz. 139) minister sprawiedliwości został wyposażony w uprawnienia do przenoszenia sędziów w stan spoczynku. Zmiany jawnie godzące w niezawisłość sędziowską, niezależność sądownictwa, zmierzające do wprowadzenia do sądów kadr bez przygotowania merytorycznego do zajmowania stanowisk sędziowskich, lecz wykształconych pod względem ideowo-politycznym w szkołach prawniczych Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁵, były wprowadzane pod hasłem „demokratyzacji” wymiaru sprawiedliwości. Proces przemian w sądownictwie, zmierzających do przejścia nad nim kontroli przez władze, został zamknięty wielką reformą prawa sądowego z lat

¹⁴ Dekret z dnia 14 marca 1945 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. nr 9, poz. 46).

¹⁵ Zob. P. Kładoczny, *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944-1989*, „Studia Iuridica” 1998, nr 35, s. 96-101; M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 1: *Średnie szkoły prawnicze*, „Palestra” 1998, nr 1-2, s. 79-92; M. Zaborski, *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 2: *Centralna Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza i Wyższa Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza*, „Palestra” 1998, nr 3-4, s. 105-107; A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 139-145; A. Stawarska-Rippel, *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944-1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2006, s. 127-141; A. Pasek, *Szkoły prawnicze jako przykład „demokratyzacji” wymiaru sprawiedliwości w początkach Polski Ludowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2017, nr 3799, Prawo CCCXXIV, s. 247-262.

¹⁶ Reforma składała się z pakietu 4 ustaw przyjętych 27 kwietnia 1949 r.: o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. nr 32, poz. 237), o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. nr 32, poz. 238), o zmianie dekretu o postępowaniu doraźnym (Dz. U. nr 32, poz. 239) i o zmianie niektórych przepisów kodeksu postępowania cywilnego, prawa upadłościowego oraz przepisów wprowadzających małżeńskie prawo majątkowe (Dz. U. nr 32, poz. 240) oraz pakietu 5 ustaw przyjętych 20 lipca 1950 r.: o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 38, poz. 346), o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. nr 38, poz. 347), o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. nr 38, poz. 348), o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz. U. nr 38, poz. 349) i o zmianie przepisów o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. nr 38, poz. 350). Na ten temat pisali:

1949–1950¹⁶ oraz przeprowadzoną na szeroką skalę akcją wymiany kadr sędziowskich w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych¹⁷.

Dokument¹⁸

Protokół

konferencji w sprawie zorganizowania wymiaru sprawiedliwości w okręgu Sądu Okręgowego w Białymstoku, przeprowadzonej w dniu 16 września 1944 r. w lokalu Sądu Grodzkiego w Białymstoku z udziałem delegatów Resortu Sprawiedliwości

O b e c n i :

Chajn^a – zastępca Kierownika Resortu Sprawiedliwości P.K.W.N. w Lublinie, sędzia Banczerz^b - referent ustawodawczy Res. Spraw., sędzia Witkowski^c - referent personalny Res. Spraw., prokurator Joel^d, wiceprokurator Surowiński^e, sędzia Adamczyk^f, sędzia

A. Rzepliński, *Sądownictwo w PRL*, Londyn 1990, s. 38-41; idem, *Przystosowanie ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944–1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001, s. 317-331 i 385-391; A. Lityński, *O prawie i sądach...*, op. cit., s. 150-160; G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002, s. 240-248; A. Lityński, *Na drodze ku nowej procedurze karnej: o postępowaniu przygotowawczym w latach 1943–1950* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001, s. 49-66; A. Machnikowska, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008, s. 117-137; A. Berezka, *Sąd Najwyższy w latach 1945–1962. Organizacja i działalność*, Warszawa 2012, s. 119-131.

¹⁷ *Uwagi Departamentu Nadzoru Sądowego o pracy sądów*, informacja z końca października 1954 r. na posiedzenie Kolegium Ministerstwa Sprawiedliwości, AAN, 285 Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 1510, k. 72.

¹⁸ Zachowano oryginalną treść dokumentu oraz w miarę możliwości odwzorowano jego strukturę. Z tego względu w tekście mogą pojawić się błędy ortograficzne, interpunkcyjne i stylistyczne.

^a Leon Chajn – zastępca kierownika Resortu Sprawiedliwości PKWN, od 1945 r. wiceminister sprawiedliwości i podsekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości do 1949 r. Był w tym okresie także posłem do Krajowej Rady Narodowej, na Sejm Ustawodawczy oraz Sejm PRL I, II, III i IV kadencji z ramienia Stronnictwa Demokratycznego. W latach 1957-1965 członek Rady Państwa, a następnie naczelny dyrektor archiwów państwowych do 1976 r.

^b Stefan Banczerz – faktycznie asesor. Od września 1944 r. dyrektor Wydziału Ustawodawczego w Resorcie Sprawiedliwości PKWN. W dniu 21 listopada 1944 r. Przewodniczący KRN odmówił jego mianowania na stanowisko sędziego Sądu Grodzkiego w Lublinie ze względu na przedwojenne powiązania Stefana Banczerza z Bezpartyjnym Blokiem Współpracy z Rządem. Nie przeszkodziło mu to jednak w dalszym piastowaniu funkcji dyrektora Departamentu Ustawodawczego w Ministerstwie Sprawiedliwości.

^c Adam Witkowski.

^d Andrzej Mieczysław Joel.

^e Kazimierz Surowiński.

^f Józef Ziemowit Adamczyk.

Lisiecki^g, sędzia W. Popławski^h, sędzia L. Telmaszewskiⁱ, sędzia Koldrasiński^j, sędzia śl. Damulewicz^k. Protokołował Wł. Lewgowd^l.

Konferencję zagał delegat Resortu Spraw. Chajni i zaproponował następujący porządek dzienny: 1/ Sprawozdanie sędziego W. Popławskiego z działalności Sądu Grodzkiego w Białymstoku i zarysy organizacyjne Sądu Okręgowego II/ Zagadnienia ustawodawcze w referacie sędziego Banczerza 3/ sprawy personalne - przez referenta personalnego, sędziego Witkowskiego 4/ Wolne wnioski i przemówienie delegata Res. Spraw. P.K.W.N.

1. P.o. Kierownik Sądu Grodzkiego sędzia W. Popławski złożył sprawozdanie z dotychczasowej działalności Sądu Grodzkiego w Białymstoku - Sąd Grodzki został powołany do życia zarządzeniem delegata P.K.W.N. na województwo białostockie z dnia 18 sierpnia 1944 r. W początkowym okresie były znaczne trudności z uzyskaniem i urządzeniem lokalu dla Sądu. Chwilowo Sąd mieścił się przy ul. Ogrodowej 27, obecnie - przy ul. Warszawskiej 38.

Dawny lokal Sądu przy ul. Mickiewicza nie mógł być wzięty pod uwagę wobec zajęcia lokalu przez szpital wojskowy. Kierownictwo Sądu objął na zarządzenie delegata P.K.W.N. sędzia W. Popławski, ponadto zaś funkcje sędziego objął przybyły z Wileńszczyzny sędzia L. Telmaszewski. Sąd Grodzki zatrudnił również pięć osób z pośród dawnych urzędników sądowych przy pracy w sekretariacie jak również woźnych sądowych. Dotychczasowa działalność Sądu przejawiała się w trzech posiedzeniach z dn. 11, 13 i 15 września, na których rozpoznane były sprawy cywilne i karne. Wpływ spraw karnych wyniósł dotychczas ok. 150 spraw, cywilnych - ok. 20. Przy prowadzeniu spraw karnych współpracowała z Sądem Milicja Obywatelska.

Na mocy zarządzenia delegata P.K.W.N. został powołany również sędzia śledczy - p. Damulewicz.

W związku z projektowanym powołaniem Sądu Okręgowego poruszył sędzia Popławski następujące kwestje: Ze względu na przewidziane w procedurze kolegialne rozpoznawanie niektórych spraw - konieczne jest powołanie

^g Jan Lisiecki - przed wojną sędzia Sądu Pracy w Wilnie, od marca 1945 r. kierownik Sądu Grodzkiego w Białymstoku. Pełnił tę funkcję do czasu jego reorganizacji w 1951 r.

^h Wiktor Popławski - przed wojną sędzia Sądu Okręgowego w Białymstoku, po wojnie kierownik Sądu Grodzkiego w Białymstoku do października 1944 r., a następnie prezes Sądu Okręgowego w Białymstoku do 1950 r.

ⁱ Leonard Telmaszewski - przed wojną asystent w Katedrze Prawa Karnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie. Pełnił funkcję kierownika Sądu Grodzkiego w Białymstoku do lutego 1945 r.

^j Ignacy Koldrasiński - notariusz, a nie sędzia, jak podano w protokole.

^k Leon Damulewicz - przed wojną asesor w okręgu Sądu Okręgowego w Białymstoku, po wojnie sędzia śledczy, następnie sędzia Sądu Grodzkiego w Białymstoku. Po reorganizacji sądownictwa powszechnego w 1951 r. awansował na sędziego Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku, gdzie pracował do połowy lat siedemdziesiątych.

^l Włodzimierz Lewgowd.

do Sądu Okręgowego co najmniej trzech sędziów, sprawę zaś podziału sądu na wydziały należałoby pozostawić dalszej przyszłości. Obok sądu mieliby istnieć notariusze i pisarz hipoteczny. Obecnie funkcje pisarza hipotecznego i notariusza pełni ta sama osoba - notariusz Kołdrasiński, ponadto zaś jest na terenie Białegostoku drugi notariusz - p. Szlauper. Wyłania się kwestia, kto miałby sprawować nadzór nad hipoteką. Akta hipoteczne prawie doszczętnie zostały zniszczone, a ocalała tylko nieznaczną część. Opłaty sądowe i notarialne są pobierane dotychczas również i w markach niemieckich, wobec odpowiedniego zarządzenia delegata P.K.W.N. Wyłania się wątpliwość, w jakiej wysokości mają być pobierane powyższe opłaty i w jakiej walucie. Co do ewentualnego powołania komorników sądowych, należałoby do tych czynności delegować wykwalifikowanych urzędników sądowych wobec tego, że w Białymstoku jest tylko jeden były komornik. Ustalić należy sposób powoływania aplikantów sądowych, zgłaszają się bowiem kandydaci z ukończonym studium prawniczym. Adwokatura w Białymstoku reprezentowana jest obecnie przez 4 adwokatów. Nie wiadomo, czy warunkiem uzyskania nominacji na aplikanta adwokackiego będzie nadal złożenie egzaminu sędziowskiego. Nie wiadomo również czy zostanie utrzymana instytucja obrońców sądowych. Obrońcy tacy znajdują się na terenie tutejszego Sądu Okręgowego. Taksa adwokacka, wobec wysokości cen wymaga pewnych zmian. Dotychczasowe stawki byłyby krzywdzące dla strony w wypadku zasądzenia jej kosztów prowadzenia sprawy przez adwokata według taksy przedwojennej. Nie jest dotychczas unormowana sprawa nominacji urzędników sądowych i woźnych oraz ewentualnego przyjmowania i zaszeregowania nowych sił. Sposób pobierania opłat stemplowych nie jest unormowany - w praktyce pobiera się opłaty wyłącznie gotówkowe wobec braku znaczków stemplowych i sądowych.

Sąd nie posiada kasy ogniotrwałej dla przechowywania gotówki i cennych przedmiotów, jak również nie ma instytucji, do której możnaby przekazywać sum sądowych. Potrzebne są sumy na wydatki rzeczowe sądu. Funduszków na to narazie nie ma. Dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości w Białymstoku potrzeba co najmniej 5 egzemplarzy Dziennika Ustaw. O ile w najbliższym czasie ma działać Sąd Okręgowy powinien być rozszerzony lokal Sądu. Wchodzi tu w rachubę albo zajęcie lokalu dawnego sądu, gdzie obecnie mieści się szpital wojsk. lub też dodatkowe zajęcie lokali, w których mieszczą się urzędy: Rolnictwa i Ziemiański, w domu przy ul. Warszawskiej 38 - obecnej siedzibie Sądu Grodzkiego. Dom przy ul. Warszawskiej przedstawia tę niedogodność, że nie posiada większej sali dla posiedzeń sądowych. Wyłaniają się znaczne trudności z ewentualnym umeblowaniem lokalu i z opałem, poza tym Sąd narazie nie posiada telefonu. Wobec wielkich trudności aprowizacyjnych i mieszkaniowych aktualna byłaby sprawa zorganizowania stołówki dla sędziów oraz przydzielenia mieszkań nowoprzybyłym sędziom i prokuratorom. Są trudności

przy doręczeniach w sprawach karnych z oskarżenia publicznego wobec tego, że urzędy pocztowe żądają opłacenia znaczków pocztowych wbrew przepisom przedwojennym, a funduszków na to nie ma. Wobec tego, że miejscowe władze bezpieczeństwa w związku z prowadzeniem dochodzeń powołują się na stan wojenny – zachodzi wątpliwość, czy ustawa o stanie wojennym obecnie obowiązuje – i czy jej przepisy, mówiące o władzach administracyjnych, dotyczą milicji. Nie jest ustalony tryb i terminy zaskarżenia orzeczeń sądowych wobec braku wyższych instancji sądowych. Również nie ma żadnych rejestrów skazanych, co stanowi dużą trudność w sprawach karnych. Inna trudność to kwestia ustalenia wartości przedmiotu sporu i przedmiotu przestępstwa w związku z kompetencją rzeczową sądu i w związku z różnicą cen przedwojennych i obecnych.

Co się tyczy ewentualnego powołania do życia Sądów Grodzkich na prowincji to w obecnej sytuacji w rachubę wchodzi utworzenie tych sądów przynajmniej w miastach powiatowych: Bielsku, Sokółce i Wysokim Mazowieckim. Reaktywowanie sądów w Knyszynie Ciechanowcu, Hajnówce i Siemiatyczach należałoby odroczyć na dalszą przyszłość. Co do Wysokiego Mazowieckiego, to przed wojną miasto to należało do okręgu sądowego łomżyńskiego i nie wiadomo, czy będzie w przyszłości przyłączony Sąd w Wys. Maz. do Sądu Okręgowego w Białymstoku.

II/ Następnie przemawiał referent ustawodawczy Resortu Sprawiedliwości sędzia Bancercz na temat ustawodawstwa: Zasada jest, że obowiązuje stan prawny z 1939 roku. Nowe akty ustawodawcze wprowadzają tylko zmiany w związku z potrzebami bieżącej chwili. Nowe dekrety i rozporządzenia zawarte są w 1-4 Nr. Dziennika Ustaw. Z tego aktami dotyczącymi wymiaru sprawiedliwości są: dekret o sądach przysięgłych, dekrety o utworzeniu specjalnych sądów karnych i o wymiarze kary dla hitlerowsko-faszystowskich zbrodniarzy oraz dekret o komisjach mieszkaniowych. Referent omówił szeroko tendencje ustawodawcze w wymienionych dekretach i udzielił obecnym szeregu wyjaśnień, dotyczących bieżących prac ustawodawczych, omawiając przy tym szczegóły dekretu w sprawie specjalnego postępowania spadkowego.

III/ Referent personalny Res. Spraw. sędzia Witkowski omawiał sprawy związane z ewentualnym kompletowaniem składu osobowego organów wymiaru sprawiedliwości na terenie okręgu sądowego białostockiego. Oświadczył, że według projektów instytucja pisarza hipotecznego ma być zniesiona, natomiast nadzór nad hipoteką objąć miały jeden z sędziów grodzkich. Co do nominacji na stanowiska w sądownictwie pozostają w mocy przepisy z 1939 r. To samo obowiązuje odnośnie kwalifikacji sędziów, prokuratorów, aplikantów i biegłych.

IV/ Następnie przemawiał delegat Resortu Spraw. P.K.W.N., zastępca kierownika Res. Spraw. Chajn: Wyraził on uznanie dla przedstawicieli miejscowego świata prawniczego za dokonaną pracę w zakresie organizacji wymiaru sprawiedliwości w okręgu S.O. w Białymstoku. Oświadczył, że wymiar sprawiedliwości opierać się ma zasadniczo na ustawodawstwie z 1939 r.

Zmiany na przyszłość mają iść w kierunku demokratyzacji życia prawniczego na płaszczyźnie manifestu P.K.W.N. Ustrój sądownictwa i adwokatury będzie zmieniony w sensie większej niezawisłości tych czynników. Urzędy sędziowskie mają być piastowane przez osoby o pełnych kwalifikacjach. Ponadto delegat Res. Spraw. oświadczył, że sądownictwu będzie zapewniony dostęp młodych sił fachowych, jak również zostaną zniesione specjalne utrudnienia co do aplikacji adwokackiej. W sprawie uposażenia i aprowizacji funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości na razie wypłacane będą zaliczkowo sumy pieniężne do chwili normalizacji stosunków gospodarczych a dla potrzeb sądownictwa zorganizowana zostanie specjalna stołówka. Kwestia waluty ma zostać uregulowana specjalnym dekretem. Omówiona została również sprawa wymiaru sprawiedliwości dla przestępców przeciwko interesom Narodu i udział czynnika obywatelskiego w tego rodzaju sprawach.

Udzielając odpowiedzi i wyjaśnień zebranym Chajn w dalszym ciągu omawiał sprawy: insygniów sędziowskich, co do których pozostały w mocy dawne przepisy; zagadnienie trudności doręczeń przez urzędy pocztowe oraz sprawy lokalu sądowego, w tej ostatniej kwestii Chajn wyraził nadzieję, że w porozumieniu z władzami wojskowymi można będzie odzyskać dawny lokal Sądu Okręgowego po ewentualnym usunięciu się szpitala wojskowego. Jako prowizorium służyć ma tymczasowe zajęcie całego gmachu przy ul. Warszawskiej.

Przechodząc do spraw personalnych Chajn wyraził życzenie, aby w ciągu 7 dni został zorganizowany Sąd Okręgowy, którego tymczasowym Kierownikiem wyznaczył dotychczasowego Kierownika Sądu Grodzkiego, sędziego Popławskiego, sędzią S.O. - sędziego Adamczyka. W wypadku orzekania kolegiального komplet sądowy uzupełniałby jeden z sędziów grodzkich. Prokuratorem wyznaczony został p. Joel, wiceprokuratorem - p. Surowiński. Na stanowiska sędziego śledczego pozostać ma p. Damulewicz, pełniący dotychczas te funkcje.

Kierownictwo Sądu Grodzkiego powierzone zostało sędziemu Telmaszewskiemu, sędzią grodzkim wyznaczony został sędzia Lisiecki. Pełnienie funkcji pisarza hipotecznego powierzone zostało sędziemu Kołdrasińskiemu do czasu utworzenia urzędu sędziego hipotecznego. Sąd Okręgowy i Grodzki mają nadsyłać miesięczne sprawozdania statystyczne dotyczące ruchu spraw /do dnia 10-go następnego miesiąca/, Prokuratura zaś dwa razy na miesiąc. Telefony mogą być nadesłane z Lublina. Do czasu utworzenia Sądu Apelacyjnego w Warszawie Kierownik miejscowego Sądu Okręgowego będzie mógł

samodzielnie przyjmować i zaszeregowywać urzędników. Sądy Przysięgłych będą wprowadzone dopiero po nowelizacji przepisów dotyczących sposobu powoływania przysięgłych. Ławników w Sądach Grodzkich nie będzie.

Przymus adwokacki narazie obowiązuje. Rejestr handlowy ma narazie pozostać przy Sądzie Okręgowym. Opłaty sądowe i stemplowe należy pobierać gotówką w wysokości przedwojennej. Taksa Adwokacka i notariatu pozostaje w mocy.

Do czasu utworzenia Rady Adwokackiej - obrońców z urzędu w sprawach cywilnych mógłby wyznaczać również sąd. Dziennik Ustaw należy zaprenumerować w ilości dziesięciu egzemplarzy. Wartość pozwu względnie wartość skradzionego i przywłaszczonego mienia należy obliczać według cen z 1939 r.

Do czasu utworzenia sądów w miastach powiatowych można tam zorganizować tylko sekretariaty sądowe, sędzia zaś będzie przyjeżdżał na sesje wyjazdowe z Białegostoku.

Na tym konferencję zakończono.
dopisano „personalnego”

Przekreślono „ustawodawczego”

Przekreślono „Grodzki” dopisano
„Okręgowy”

Poprawiono „odroczyć”

Protokółował: W. Lewgowd.

Bibliografia

- Bereza A., *Sąd Najwyższy w latach 1945–1962. Organizacja i działalność*, Warszawa 2012.
- Jakubowski G., *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002.
- Kładoczný P., *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944–1989*, „*Studia Iuridica*” 1998, nr 35.
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 2001.
- Lityński A., *Na drodze ku nowej procedurze karnej: o postępowaniu przygotowawczym w latach 1943–1950* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.
- Machnikowska A., *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008.
- Pasek A., *Szkoły prawnicze jako przykład „demokratyzacji” wymiaru sprawiedliwości w początkach Polski Ludowej*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis*” 2017, nr 3799, Prawo CCCXXIV.
- Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. Kulesza W., Rzepliński A., Warszawa 2001.
- Rzepliński A., *Przystosowanie ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944–1956* [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. Kulesza W., Rzepliński A., Warszawa 2001.
- Rzepliński A., *Sądownictwo w PRL*, Londyn 1990.
- Sowa A.L., *Historia Polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.
- Sowa A.L., *Wielka historia Polski. Od drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001)*, tom 10, Kraków 2001.
- Stawarska-Rippel A., *Prawo sądowe Polski Ludowej 1944–1950 a prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2006.
- Zaborski M., *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 1: *Średnie szkoły prawnicze*, „*Palestra*” 1998, nr 1-2.
- Zaborski M., *Szkolenie „sędziów nowego typu” w Polsce Ludowej*, cz. 1: *Centralna Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza i Wyższa Szkoła Prawnicza im. Teodora Duracza*, „*Palestra*” 1998, nr 3-4.

STRESZCZENIE

Prezentowany protokół z konferencji odbytej 16 września 1944 r. w Białymstoku odkrywa przebieg wydarzeń związanych z odbudową sądownictwa powszechnego w Białymstoku. Przedstawia on podstawowe problemy, z jakimi borykało się białostockie sądownictwo w okresie odbudowy po II wojnie światowej – brak odpowiednich siedzib dla sądów, podstawowego wyposażenia i narzędzi pracy oraz kłopoty kadrowe. Ponadto prezentuje praktykę działania Resortu Sprawiedliwości wykraczającą poza ramy prawne, w szczególności w zakresie obsadzania stanowisk sędziowskich, które nie wynikały jedynie z warunków, w jakich przyszło władzom odbudowy-

wać sądownictwo. Protokół ujawnia również hipokryzję władz oraz propagandowy charakter białostockiej konferencji, fakt ukrywania rzeczywistych intencji w zakresie przyszłych reform sądownictwa, które zmierzały do jego podporządkowania władzy. Na konferencji zaś zastępca kierownika Resortu Sprawiedliwości Leon Chajn zapewniał zebranych prawników o zamiarach podjęcia działań zmierzających do zwiększenia niezależności sądownictwa.

SUMMARY

Reconstruction of the common judiciary in the light of the minutes of the conference held on September 14, 1944 in Białystok with the participation of the delegation of the Ministry of Justice of the Polish Committee of National Liberation

The presented protocol of the conference held on September 16, 1944 in Białystok reveals the course of events related to the reconstruction of the common judiciary in Białystok. It shows the basic problems faced by the judiciary in the period of restoration after the Second World War – no suitable buildings for the courts, basic equipment, working tools and staffing problems. In addition, it presents the practice of the Ministry of Justice's activities going beyond the legal framework, in particular in the area of staffing judges, which did not result only from the conditions in which the authorities had to rebuild the judiciary. The protocol also reveals the hypocrisy of the authorities and the propaganda nature of the Białystok conference, the fact of concealing real intentions regarding future judicial reforms that aimed at subordinating it to power. At the conference, however, the Deputy Head of the Ministry of Justice, Leon Chajn assured the lawyers that they were intending to take action to increase the independence of the judiciary.